

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Michaela Matyášová

Popperovo pojetí člověka, společnosti a dějin

Olomouc 2020

Vedoucí práce: PhDr. Petr Zima, Ph.D.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Popperovo pojetí člověka, společnosti a dějin vypracovala samostatně a veškerou použitou literaturu i ostatní zdroje, které jsem při psaní práce použila, uvádím v seznamu použitých zdrojů.

V, dne

.....

Michaela Matyášová

Poděkování

Mé poděkování patří Ph.Dr. Petru Zimovi za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracovávání bakalářské práce věnoval. Taktéž děkuji své rodině a partnerovi za podporu při zpracovávání práce.

Obsah

1	Úvod	5
2	Život Karla Poppera	6
2.1	Narození a dětství.....	6
2.2	Vlivy.....	7
2.3	Období studia	7
2.4	Publikační činnost	9
3	Popperovo pojetí role člověka ve společnosti	11
4	Demokracie, otevřená a uzavřená společnost.....	16
4.1	Teorie demokracie.....	16
4.2	Poznámky k teorii a praxi demokratického státu	17
4.3	Otevřená a uzavřená společnost	18
4.3.1	Hérakleitos.....	19
4.3.2	Platón.....	19
4.3.3	Aristotelés.....	23
4.3.4	Hegel.....	23
4.3.5	Marx	24
4.4	Otevřená společnost	29
4.5	Uzavřená společnost.....	30
5	Chápání historicismu	31
5.1	Anti-naturalistické nauky historicismu	31
5.2	Pro-naturalistické nauky historicismu.....	32
5.3	Kritika historicismu.....	33
5.4	Vyvrácení historicismu	34
6	Využití tématu ve výuce občanské výchovy a společenských věd	36
6.1	Občanská výuka na druhém stupni ZŠ.....	36
6.2	Základy společenských věd na SŠ	37
7	Závěr.....	39
8	Prameny a literatura.....	40
9	Elektronické zdroje.....	41

1 Úvod

Karl Raimund Popper, jeden z největších myslitelů 20. století, je hlavním tématem mé bakalářské práce. Zaměřuji se především na jeho pojetí člověka, společnosti a dějin, ale zmiňuji i jiná témata z oblastí lidského poznání, sociologie, politologie a dalších. Je považován za čelního představitele vědeckého a filozofického proudu s názvem „kritický racionalismus“ a jeho filozofie ovlivnila několik minulých i současných myslitelů.

Cílem této práce je poskytnout náhled na život a dílo Karla Raimunda Poppera a shrnout tak jeho hlavní myšlenky týkající se právě člověka, společnosti a dějin. Hlavní pilíře obsahu této práce jsou tvořeny některými základními rysy Popperovy filozofie. Především se jedná o jeho pojetí člověka ve společnosti, demokracie související se společností otevřenou a uzavřenou a chápání historicismu. V poslední části své bakalářské práce se věnuji využití daného tématu ve výuce občanské výchovy a společenských věd na základních a středních školách, jelikož se této problematice, dle mého názoru, nevěnuje dostatek času a pozornosti.

Práce je rozdělena do 5 hlavních kapitol a následných podkapitol, které osvětlují či dotváří dané téma. První část se věnuje životu Karla Raimunda Poppera, přesněji jeho dětství, studiu, vlivům, intelektuálnímu vývoji a publikační činnosti. Druhá část práce je zaměřena na Popperovo pojetí člověka ve společnosti. Konkrétně jde o teorii *tří světů* a o problém *vzájemného působení těla a duše*. V třetí části se věnuji demokracii v pojetí Popperovy filozofie a *otevřené* a *uzavřené společnosti*. Především její charakteristice a principům. Zmíněná kapitola je rozsáhlejší z důvodu výčtu několika dalších myslitelů, kteří se dané problematice věnovali. Tato část obsahuje především kritické vyjádření Karla Poppera k jejich myšlenkám a tvrzením. Čtvrtá část je zaměřena na Popperovo chápání historicismu, které má důležité postavení v jeho filozofii. Jednotlivé podkapitoly se věnují naukám historicismu, a to anti-naturalistickým a pro-naturalistickým. Následuje kritika historicismu a jeho vyvrácení. Poslední částí je využití filozofie Karla Poppera ve výuce na základních a středních školách.

Hlavní metodou, kterou jsem použila při psaní bakalářské práce, je interpretace myšlenek Karla Poppera, a také obecné srovnání s myšlenkami některých jiných myslitelů. Vycházím především z primární literatury a sekundární zdroje jsou využité méně.

2 Život Karla Poppera

Karl Popper byl jeden z nejvýznamnějších, a především nejvlivnějších filozofů 20. století, kterého řadíme k hlavním představitelům filozofického a vědeckého proudu s názvem kritický racionalismus (Parusniková, 1989, s. 5).

2.1 Narození a dětství

Narodil se 28. července 1902 v Himmelholfu ve Vídni do zámožné rodiny židovského advokáta. Jako dítě byl velmi citlivý a vzhlížel ke svým starším rodinným příslušníkům – „*Mezi mými nejstaršími vzpomínkami jsou pocity obdivu ke svým starším a lepším příbuzným, například k bratranci Ericu Schiffovi, jehož jsem hluboce obdivoval zejména proto, že byl o rok starší než já, že byl čistotný a pro jeho dobrý vzhled: pro nadání, které jsem vždy pokládal za významné a nedostižné.*“ (Popper, 1995, s. 10)

Jeho otec se jmenoval dr. Simon Siegmund Carl Popper a matka Jenny Popperová. Oba jeho rodiče pocházeli z židovských rodin, ale před narozením svých dětí se nechali pokřtít v protestantském kostele. Kromě Karla měli Popperovi ještě dvě dcery, které byly o něco starší než on. Doktor Simon Siegmund Carl Popper byl velmi vzdělaný a inteligentní muž. Vystudoval práva na vídeňské univerzitě a pracoval jako právní poradce a advokát. Zajímal se o historii, filozofii, poezii a vědu, což dokazuje i to, že měl obrovskou sbírku knih, které si oblíbil i jeho syn. Dalším důkazem jeho vzdělanosti a zájmu o vědu byla četba díla Sigmunda Freuda, který byl ve stejném věku, jako on. Dům Popperových se stal sídlem úřadu právního oddělení města, jehož správy se dr. Popper ujal (Popper, 1995, s. 10-13).

Jeho matka, Jenny Popperová (za svobodna Jenny Schiffová), pocházela z velmi muzikálně založené rodiny a uměla hrát na klavír. Právě proto se její syn Karl pohyboval v oblasti hudby velmi rád. Jeden rok se stal žákem vídeňské konzervatoře, přesněji řečeno, navštěvoval oddělení chrámové hudby. Jenny Popperová zdělila svůj hudební talent po rodičích, kteří jsou považováni za zakládající členy Gesellschaft der Musikfreunde. Její sestry byly také hudebně nadané a hrály na klavír. Její bratr hrál dlouhou dobu na housle v kvartetu (Popper, 1995, s. 52-54).

2.2 Vlivy

Karl Popper sám tvrdil, že jeho život byl ovlivněn zejména rodinou, přesněji řečeno hudbou z matčiny strany a knihami ze strany otce. Avšak nejen díky jim vyrůstal Karl v učenecké společnosti. Další vliv na jeho dětství měla kniha od švédské spisovatelky Selmy Lagerlöfové. Kniha, v anglickém překladu *The Wonderful Adventures of Nils*, k němu doputovala od jeho matky. Jenny Popperová ji četla svým dětem krátce před tím, než se Karl naučil číst sám. Během dalších let tuto knihu vyhledával a četl stále znovu minimálně jednou do roka. Postupem času se mu podařilo od již zmíněné spisovatelky přečíst všechny knihy, které vydala (Popper, 1995, s. 13).

Ve dvaceti letech se učil truhlářem u staříckého mistra Adalberta Pösche. V tomto období, od roku 1922 do roku 1924, se naučil daleko více o teorii poznání než od jiných učitelů. Můžeme hovořit o tom, že právě Adalbert Pösch byl tím, kdo ovlivnil jeho postoj a díky jeho zásluhám se stal Sokratovým stoupencem (Popper, 1995, s. 9). Jak sám tvrdil: *„Právě můj mistr mne naučil, jak málo toho vím, a navíc také to, že jakákoli moudrost, k níž bych mohl vůbec někdy dospět, bude spočívat v tom, že si mnohem více uvědomím nekonečnost své nevědomosti.“* (Popper, 1995, s. 9)

Důležitou osobou v jeho intelektuálním vývoji byl Arthur Arndt. Byl téměř o dvacet let starší než on, a přece ho Karl považoval za celoživotního přítele (Popper, 1995, s. 14-15).

První filozofický problém, na který Karl Popper narazil, se objevil v osmém roku jeho života. Souvisel se sluneční soustavou a nekonečností prostoru. Malý Karl si nedokázal představit nekonečný prostor, a proto se s tímto problémem obrátil na svého otce. Ten mu doporučil jeho bratra, Karlova strýčka, který se podobným tématům věnoval. Strýčkova odpověď ho však neuspokojila. Vyvodil závěr, že odpověď na takový problém nezná kvůli jeho omezenému chápání (Popper, 1995, s. 18-20).

2.3 Období studia

První světová válka by se dala zařadit do dalších faktorů, které ovlivnily intelektuální vývoj Karla Poppera, přestože mu bylo teprve dvanáct let. Sám napsal básničku „Oslava míru“, ve které věří tomu, že Rakousko – Uhersko bylo napadeno. Později si uvědomil, že si zasluhují prohru a co znamenají dlouhé seznamy zabitých osob. Vše dostatečně pochopil, když dorazily zprávy o smrti jeho bratranců, kteří bojovali jako důstojníci v rakouské armádě (Popper, 1995, s. 15-17).

Karl studoval na gymnáziu, které však roku 1918 opouští a věnuje se samostudiu. Stal se členem sdružení socialistických žáků středních škol a během roku 1919 byl ovlivněn komunistickou propagandou. Proto se zhruba tři měsíce považoval za komunistu. Nebyl v tom však sám, jelikož komunistická propaganda ovlivnila i některé z jeho přátel. Tento postoj mu však nevydržel dlouho a před sedmnáctým rokem svého života se stal odpůrcem této ideologie. V jeho životě můžeme nalézt i snahy o dělnickou práci, u které dlouho nezůstal, protože neměl dostatečnou fyzickou výdrž (Popper, 1995, s. 31-38).

Dalším krokem vpřed byl zápis na vídeňskou univerzitu. Zde však nestudoval jako řádný student, protože neabsolvoval maturitní zkoušku. V zimě roku 1919–1920 odešel z domova a bydlel v nepoužívané části bývalé vojenské nemocnice, ze které se stala prostorná studentská ubytovna. „*Chtěl jsem být nezávislý a snažil jsem se nebýt na obtíž otci, kterému už bylo přes šedesát a který přišel o všechny své úspory během poválečné inflace. Rodiče by mne měli raději doma.*“ (Popper, 1995, s. 39)

Při studiu si vydělával doučováním, protože nechtěl, aby mu rodiče platili studia. Již dříve pracoval v dětské nemocnici Alfreda Adlera, proto chtěl nyní zkusit i jiné práce, které byly zřídka placené. Z toho důvodu si vážil možnosti doučování amerických studentů, kteří uměli být velmi velkorysí. Ke svému studentskému životu nepotřeboval mnoho, jelikož nekouřil ani nepil a v té době nebylo k dispozici mnoho potravin (Popper, 1995, s. 39).

Na počátku studia na univerzitě navštěvoval přednášky i z jiných oborů, například z historie, literatury, psychologie, filozofie a medicíny. Později se však upnul na přednášky z matematiky a teoretické fyziky. Vztah ke knihám, který si vybudoval již ve svém dětství, neustále přetrvával, a proto raději četl, než poslouchal výklad – „*Na univerzitě v té době působili ti nejlepší učitelé, ale číst jejich knihy byl mnohem lepší zážitek než poslouchat jejich přednášky.*“ (Popper, 1995, s. 39)

Mezi jeho tehdejší studijní úspěchy patřilo složení maturitní zkoušky v roce 1922. Bylo to sice o rok později, jelikož studium na rok přerušil, ale vykompenzoval to tím, že dva roky na to složil maturitní zkoušku na pedagogické škole a získal tím kvalifikaci učitele na základní škole. Od toho okamžiku se stal řádným posluchačem univerzity. Pracovat jako učitel nemohl, protože nebyla žádná volná místa, a proto se angažoval v oblasti sociální péče o zanedbané děti. Bylo to kolem roku 1925, kdy se stal členem Pedagogického institutu. Zde poznává některé ze svých celoživotních přátel a zejména svou ženu, která mu byla nejdříve kolegyní. V této době pomáhá svým kolegům s přípravou na zkoušky, a to prostřednictvím seminářů a neoficiálních výukových hodin. Závěrečné doktorské zkoušky vykonal z dějin

hudby a z filozofie a psychologie a o rok později se mu podařilo získat aprobační učitele na střední škole (Popper, 1995, s. 70-76).

Karl Popper dodal ke své disertační práci: „*Ze své disertační práce jsem neměl dobrý pocit a od té doby jsem se na ni už nikdy nepodíval. Špatné pocity jsem měl i ze svých dvou „rigorózních zkoušek“.* Jedna byla z dějin hudby a druhá z filozofie a psychologie.“ (Popper, 1995, s. 76)

2.4 Publikační činnost

V roce 1923-1930 se oženil a začal pracovat jako učitel na střední škole. Tato doba byla specifická tím, že začal vydávat knihy, což podpořil Herbert Feigl. „*Nikdy jsem ani nepomyslel, že bych měl psát knihu. Své názory jsem formuloval čistě se zájmu o problémy a sepisoval je jen pro vlastní potřebu, protože jsem zjistil, že je to důležité pro srozumitelnost a nutné pro sebekritiku.*“ (Popper, 1995, s. 80)

Roku 1932 dokončil svou knihu, která musela být z velké části zkrácena, aby mohla vyjít a o dva roky později tuto knihu vydal pod názvem *Logika vědeckého bádání*. Roku 1934 začal pracovat na další, dnes velmi známé knize – *Bída historicismu* (Popper, 1995, s.21).

V letech 1935–1936 pobýval v Londýně a Kodani. Následně pak odcestoval zpět do Vídně a dostal dvě nabídky. První z nich byla hostování v Cambridgi a druhá docentura na Novém Zélandu. Přijal pozvání na Nový Zéland, kam odcestoval i se svou ženou. Můžeme hovořit o jakémisi štěstí, jelikož se tím vyhnul hrozícímu nacistickému pronásledování (Popper, 1995, s. 104-107).

Pokus publikovat knihu s názvem *Bída a historicismus* přinesla jemu samotnému i psychicky náročné období, protože byl odmítnut v časopise *Mind*. Později posílá k vydání své dílo *Otevřená společnost*, ale ani v tomto případě mu nebylo vyhověno. Podařilo se mu díky svým přátelům najít nakladatele, který knihu vydal, a i přes to, že se mu na Novém Zélandu líbilo, rozhodl se ho opustit. Válka byla v tuto dobu v závěrečném stádiu (Popper, 1995, s. 115-116).

Po několika letech, roku 1965, byl povýšen královnou Alžbětou II. do šlechtického stavu a byl pasován na rytíře. Jeho práci mu čím dál více stěžovala oční choroba. I tak se mu však podařilo napsat několik kratších prací (Popper, 2011, obal).

Přišel rok 1994 a s ním i návrh 3. Lékařské fakulty Univerzity Karlovy – přesněji řečeno její Vědecké rady, která navrhovala udělení čestné vědecké hodnosti doktora honoris

causa lékařských věd. Popper ji přebíral v aule Karolina na Karlově univerzitě (3. Lékařská fakulta, 2008).

Karl Popper zemřel ve věku 92 let, a to 17. září 1994.

3 Popperovo pojetí role člověka ve společnosti

V knize *Věčné hledání* se Karl Popper věnuje teorii *třetího světa*. Konkrétně se vyjadřuje k tvrzením Bernarda Bolzana, který ve své knize *Wissenschaftslehre* zmiňuje *pravdy o sobě* neboli *tvrzení o sobě* a odlišuje je od procesů myšlení, kterými člověk chápe pravdu a přijímá tvrzení jako pravdivá či nepravdivá. Popper pojímá rozlišování těchto tvrzení za velmi důležité. Podle něj mohou být *tvrzení o sobě* ve vzájemných logických vztazích, což znamená, že jedno může vyplývat z druhého, a tudíž mohou být kompatibilní i nekompatibilní. Na straně druhé je možnost, že mohou být tyto procesy myšlení jen v psychologických vztazích. Popper dodává, že v nás procesy myšlení mohou vyvolávat zneklidnění či utěšení. Mohou nám připomenout určitou zkušenost nebo dovést k očekávání (Popper, 1995, s.173).

Popper se věnuje odlišnosti zmíněných dvou typů vztahů. Tvrdí, že procesy myšlení jednoho člověka nemohou být v rozporu s procesy myšlení jiného člověka, a dokonce ani s vlastními procesy myšlení z jiné doby. Avšak obsah myšlenek může být v rozporu s obsahem myšlenek jiného člověka (Popper, 1995, s. 173).

Svět věcí (fyzikálních objektů) nazýváme prvním světem. Svět subjektivních zkušeností, jako je například proces myšlení, nazýváme druhým světem. Tím pádem můžeme třetím světem nazvat svět samotných tvrzení. Ať už máme o těchto světech jakékoliv mínění, je potřeba co nejpřesněji vymezit jejich hranice, tvrdí Popper (Popper, 1995, s. 174).

Popper uvádí několik příkladů kritiky, které by měly pomoci určit hranice jednotlivých světů a dochází k závěru, že všechny příklady mají něco společného. Jsme totiž ochotni nazývat reálným všechno, co jakkoliv působí na fyzické věci a i to, na co mohou působit fyzické věci. Svět fyzických předmětů se změnil, což přivlastňujeme teoriím Maxwellovým a Hertzovým. Avšak můžeme namítnout dvě věci:

1. „*Náš fyzický svět nezměnily teorie samotné, ale spíše jejich fyzická existence v knihách a jinde; a knihy patří do světa 1.*“ (Popper, 1995, s. 177)
2. „*Svět nezměnily teorie samotné, ale to, jak jsme je pochopili, jak jsme je pojali, to jest psychické stavy, objekty světa 2.*“ (Popper, 1995, s. 177)

Popper obě námitky přijímá a vyjadřuje se k první z nich tak, že změnu vyvolaly nikoli fyzické aspekty knih, ale to, že byly nositelem zprávy. Měly informativní obsah a byly nositelem teorie samotné. Druhou námitku považuje Popper za zajímavější a přijímá, že svět

2 je jediným prostředníkem, díky němuž mohou světy 1 a 3 vzájemně působit i na sebe. To znamená, že světy 1 a 2 na sebe mohou působit, stejně tak, jako světy 2 a 3. Avšak svět 1 a 3 na sebe mohou působit pouze prostřednictvím světa 2, který bude zprostředkovatelem jejich působení. Jediný svět 2 tedy může bezprostředně působit na svět 1. Svět 3 může na svět 1 působit nepřímo, a to vzhledem ke svému vlivu na svět 2. Závěrem je Popperovo shrnutí teorie – i když můžeme vynalézt teorii, může mít nezamýšlené a nepředvídatelné následky. A dobrá teorie je bude mít vždy, dodává Popper (Popper, 1995, s. 177).

V další kapitole Popper nesouhlasí s myšlenkou, že naše vědomí nám umožňuje věci vidět a vnímat. Namítá, že pro tyto účely máme oči a ostatní smyslové orgány. Jako důvod uvádí pozorovatelské pojetí vědění, které nejspíš může za to, že se tak často vědomí ztotožňuje s viděním a vnímáním. Podle něj je lidská mysl orgánem, který produkuje objekty lidského světa 3 a je s nimi v interakci. Je tedy nezbytné pohlížet na lidskou mysl jako na autora lidské řeči a pro jejíž rozvoj máme všechny základní schopnosti vrozeny. Lidská mysl se dá považovat i za autora teorií, kritické argumentace a jevů, jako jsou omyly, mýty, příběhy, duchaplnosti a podobně (Popper, 1995, s. 181).

Popper tvrdí, že není tak těžké odhadnout, co bylo první. Jeho odhad je ten, že byl první jazyk, což je jediný nástroj, jehož užití má člověk vrozené, či geneticky zakódované. Uvědomuje si, že jeho myšlenka je těžko ověřitelná a předpokládá, že se jazyk podílí na vzniku světa 3, protože se objevuje v základech lidské představivosti a vynalézavosti. Taktéž předpokládá, že užití jazyka sloužilo nejprve k pravdivému popisu, avšak později bylo využito i k lhaní. Tento okamžik považuje za zásadní, protože předurčil, že je jazyk skutečně deskriptivní a lidská záležitost. Fyziologický základ lidského myšlení je podle Poppera v řečovém centru (Popper, 1995, s. 181-182).

Podle Poppera mají vědomí i živočichové. Potvrdit tuto myšlenku můžeme tak, že nalezneme u živočichů stejný spánek se sny pomocí elektroencefalografu. Rozdíl je v tom, že živočichové nemají „já“, což je plné uvědomění si sama sebe. Podle tohoto tvrzení je svět 3 produktem světa 2, stejně tak jako je lidský svět 2 produktem zpětné vazby při tvorbě teorií (Popper, 1995, s. 182).

Vědomí jako takové se nejspíše formuje ještě dříve než deskriptivní jazyk. Osobnosti se formují i mezi zvířaty, především u vyšších sociálních, můžeme-li je tak nazývat. Avšak plné uvědomění si sama sebe probíhá jen prostřednictvím jazyka, a to teprve poté, co si uvědomíme existenci jiných osob a existenci našeho těla v prostoru a čase. Poté si uvědomíme pravidelné přerušování vědomí, které je způsobeno spánkem a přijdeme na to, že naše těla existují a fungují i během spánku (Popper, 1995, s. 182).

Dostáváme se k problému psychofyzického dualismu, který se rozděluje na dva samostatné problémy: (Popper, 1995, s. 182-183)

1. Problém těsného spojení fyziologických stavů a stavů vědomí
2. Problém zrodu sebe sama a vztahu k tělu

Popper nabízí řešení problému objevení sebe sama – řešení nalezneme pouze tehdy, pokud vezmeme v potaz jazyk, objekty světa a jejich závislost sebe sama na nich. Uvědomění sebe sama totiž přináší rozlišování živých a neživých těl a těles. Jedná se o rozlišování těl s vědomím a bez něj. Přináší i vidění sebe sama v budoucnosti. To znamená jisté očekávání toho, že dítě vyrostě v dospělého člověka, a naopak i vědomí vlastní existence v minulosti. Obecně řečeno, přináší s sebou otázky, které se týkají zrození i smrti. Důležitou podmínkou, aby se zmíněné uskutečnilo, je plně rozvinutý jazyk (Popper, 1995, s. 182-183).

Duševní výkony potřebují takový orgán, který se dokáže silně koncentrovat na problém s pomocí lingvistických schopností, schopností anticipace, s vynalézavostí a představivostí. Patří sem i schopnost přijmutí a zavrnutí. Proto je zapotřebí vědomí, které bylo použito jako základní stavební kámen pro myšlení. Je samozřejmostí, že některé psychické procesy odrážející následnou aktivitu jsou neuvědomělé. Avšak to, co je fyziologické a tzv. automatické, jako například řízení automobilu, bylo dříve prováděno s uvědomělou koncentrací, která je specifická pro myšlení, které je určeno zaměřovat se na obtížný problém. Obecně tedy mluvíme o nepostradatelnosti myšlení u vyšších organismů. Popper dodává, že je důležité tzv. naučené věci nechat zapadnout, aby se myšlení uvolnilo pro nové úkoly (Popper, 1995, s. 183-184).

Karl Popper se v jeho další knize *Život je řešení problémů* vyjadřuje k nejhlubšímu a nejtěžšímu problému filozofie, a to je problém vzájemného působení těla a duše. Jedná se o problém, který obsahuje hádanky, na které možná nikdy nebudou odhaleny odpovědi. Jde o základ toho, čemu moderní filozofie říká *lidská situace*. Člověk je totiž duchovní bytost, alespoň pokud je při plném vědomí. Jedná se o duchovní bytost – „já“, neboli duše, která je velmi těsně spjata s tělem, které podléhá fyzikálním zákonům. Popper tvrdí, že celá tato problematika je příliš samozřejmá na to, aby se to dalo vyslovit. Existencialisté přijali problémy, které leží někde za celou samozřejmostí. Z hlediska Poppera jde o nehoráznou samozřejmost, aniž by filozofové učinili pokus o rozumné vysvětlení. Jedná se o vážnou situaci obsahující problém lidské svobody. Jde o základní problém zahrnující problematiku

postavení člověka ve fyzickém světě, který později sám Popper označuje jako svět 1 (Popper, 1997, s. 80).

Problém těla a duše se týká toho, zda a jak jsou myšlenkové pochody lidí ve světě 2 spojeny s mozgovými procesy ve světě 1. Hlavní pokusy o řešení jsou následující: (Popper, 1997, s. 87)

1. *Psychofyzické vzájemné působení* znamená, že svět 2 a svět 1 na sebe vzájemně působí. Popper popisuje takové působení na příkladu: při přečtení nějaké knihy nebo při poslechu přednášky vznikají mozkové pochody, které působí na svět 2 myšlenek jedince. Pokud sleduje matematik nějaký důkaz, působí jeho svět 2 na mozek a tím na svět 1.
2. *Psychofyzický paralelismus* znamená, že každý pochod myšlenek pocházející ze světa 2 probíhá současně s určitým pochodem myšlenek ve světě 1.
3. *Čistý fyzikalismus nebo nauka o chování či filozofický behaviorismus* je teze, která tvrdí, že existuje pouze jeden svět, a to svět 1. V tomto světě existují pohyby jak lidí, tak i zvířat a jejich chování. To, co nazýváme světem 2 a 3 neexistuje.
4. *Čistý psychismus či spiritualismus* říká, že existuje pouze a jenom svět 2. Svět 1 je čistě má představa.

Popper tvrdí, že první a nejstarší ze zmíněných pokusů o řešení je jediný, kterému bychom měli věnovat pozornost. Krátce se vyjadřuje k pokusům o řešení číslo 3. a 4. Tvrdí, že tyto pokusy se řadí do skupiny filozofie, které se říká filozofie pštroší. Problém vztahu těla a duše mizí triviálně hned, jakmile popřeme existenci jedné z nich. Popper tvrdí, že i když zde nalézáme čistý fyzikalismus a behaviorismus, který má mnoho přívrženců, nemůže jej brát dostatečně vážně a plýtvat časem na jeho zevrubnou kritiku. Jiné hodnocení má k pokusu číslo 2. Tvrdí, že psychofyzický paralelismus uznává existenci těla a duše a tím pádem by mohl teoreticky akceptovat i existenci světa 3 (Popper, 1997, s. 87-88).

Karl Popper se nesnažil v předchozích tezích vyřešit problém těla a duše, ale snažil se o ukázkou toho, jakým jiným způsobem se dá daná problematika uchopit. Zdůraznil, že existují tři částečně autonomní světy, které na sebe i navzájem působí. Pokusil se ukázat, že svět 2 existuje, protože pouze jím se dá vysvětlit existence světa 1 a 3 (Popper, 1997, s. 93-94).

Přikládám i závěrečnou větu Karla Poppera k celkovému shrnutí kapitoly: „*Geneticky vzato je tedy lidský svět 2 právě tak produktem světa 3, jako svět 3 produktem světa 2. Jinak řečeno: Jsme produktem našich produktů, tedy naší civilizace, ke které všichni přispíváme.*“ (Popper, 1997, s. 94)

4 Demokracie, otevřená a uzavřená společnost

4.1 Teorie demokracie

Karl Popper považuje knihu *Otevřená společnost a její nepřátelé*, kterou napsal, jako teorii demokracie a obranu demokracie proti starým a novým útokům jejích nepřátel. Avšak obsah, který se zde nachází, se podle něj zřídka kdy zcela pochopí (Popper, 1997, s. 173).

Jak každý ví, pojem „demokracie“ znamená vládu lidu či suverenitu lidu v protikladu k „aristokracii“ a „monarchii“. Popper tvrdí, že slovní význam nám však dál nepomůže, protože nikde nevládne lid – všude vládnou vlády. Myslí tím i byrokracii, přesněji řečeno úředníky, kteří mohou být voláni k odpovědnosti jen stěží nebo vůbec (Popper, 1997, s. 173).

Popper si pokládá otázku: na čem tedy skutečně záleží, pokud hovoříme o demokracii? Podle něj existují dvě formy státu. První z nich jsou státy takové, ve kterých je možné zbavit se vlády bez krveprolití, a to hlasováním. Druhým typem států jsou ty, ve kterých to bez krveprolití nelze. Rozhodujícím aspektem není doslovný překlad těchto pojmů, ale sesaditelnost vlády bez prolití krve (Popper, 1997, s. 174).

Tak jako existuje více forem státu, existují i různé metody sesaditelnosti vlády. Podle Poppera je nejlepší metodou hlasování: díky novým volbám či vótu ve zvoleném parlamentu může dojít ke svrnutí vlády. Nezáleží na tom, kdo na daném území vládne, dokud se můžeme vlády zbavit jednoduše bez krveprolití. Popper tvrdí, že každá vláda, které se můžeme zbavit bezproblémově, je motivována k tomu, aby se chovala k naší spokojenosti. Ovšem tento aspekt neplatí, pokud vláda ví, že se jí nelze zbavit snadně (Popper, 1997, s. 174).

Popper se snaží ukázat důležitost této jednoduché teorie v praxi, a to na problému poměrného volebního práva: „*Když zde kritizují volební právo, které je zakotveno v tak dobře osvědčeném zřízení, jako je Spolková republika, je to třeba chápat jen jako pokus otevřít diskusi o názoru, jenž se, pokud vím, zřídka problematizuje. Ústavy se nemají lehkomyšlně měnit, ale je dobře kriticky o nich diskutovat, už proto, aby se udrželo živé vědomí jejich významu.*“ (Popper, 1997, s. 174)

Strany jsou uznávány ústavou státu. Dále jsou zakotveny v základních zákonech. Individuální poslanec je zvolen oficiálně jako představitel své strany. Popper tvrdí, že proto se nemůže cítit povinen hlasovat za určitých okolností proti své straně. Naopak je na svou

stranu morálně vázán – a když by to nebylo slučitelné s jeho svědomím, měl by patrně morální povinnost odstoupit, a to i v případě, že to ústava nestanovuje (Popper, 1997, s. 175)

Popper vyjadřuje svůj postoj i k politickým stranám v demokracii: „*Pochopitelně vím, že je stran zapotřebí: nikdo dosud nevyalezl demokratický systém, který by se obešel beze stran. Ale politické strany nejsou příliš potěšitelné zjevy. Na druhé straně to beze stran nejde. Žádné z našich demokracií nejsou vlády lidu, jsou to vlády stran. To znamená vlády stranických vůdců, neboť čím větší strana je, o to méně je jednotná, tím méně je demokratická a tím menší vliv na její vedení a její program mají ti, kdo pro ni hlasují.*“ (Popper, 1997, s. 175-176)

Závěrem se Popper vyjadřuje k demokracii tak, že neexistuje žádná platná teorie vlády lidu, ani platná teorie, podle které by byla platná poměrnost. Je potřeba si položit otázku, jak poměrnost působí v praxi při sestavování vlády a při sesazení vlády (Popper, 1997, s. 176).

V závěru kapitoly o demokracii si Popper pokládá otázku, zda neodporuje jeho obhajoba systému dvou stran myšlenka otevřené společnosti, pro kterou je charakteristická tolerance mnohých názorů a teorií, tedy pluralismus. Jeho odpověď je jednoznačná: funkcí politické strany je sestavit vládu anebo jako opozice práci vlády kriticky hodnotit. Ke kritickému dohledu se řadí i tolerance vlády vůči různým názorům, ideologiím a náboženstvím. Mnohé ideologie se budou snažit o založení své strany či ovládnutí strany jiné. Tím dojde k vzájemné hře mezi názory a ideologiemi. Ale myšlenka toho, že se má mnohost ideologií zrcadlit v mnohosti stran se zdá pochybená, a to nejen politicky, ale i světonázorově, protože příliš těsné spojení s politikou strany se těžko snáší s čistotou nauky (Popper, 1997, s. 178-179).

4.2 Poznámky k teorii a praxi demokratického státu

V další kapitole knihy *Život je řešení problémů* se Karl Popper věnuje tématům demokracie z hlediska problémů v teorii i praxi.

„*Demokracie vládou lidu nikdy nebyla, nemůže jí být a ani jí být nemá.*“ (Popper, 1997, s. 184) Tento výrok je počátkem jedné z kapitol. Popper tvrdí, že s demokracií jsou spojeny velké problémy. Ty existovaly od začátku a jsou tu pořád. Avšak nejdůležitějšími a zároveň nejobtížnějšími jsou problémy morální (Popper, 1997, s. 184).

Jeden z hlavních problémů je čistě verbální: „demokracie“ v překladu znamená „vláda lidu“. Proto tolik lidí věří, že takové jméno má význam pro teorii státních forem, jak ji dnes na Západě nazýváme, tvrdí Popper (Popper, 1977, s. 184-185).

V knize je uvedeno, že Řekové zaváděli pro různé formy státu různá jména. Pravděpodobně proto, že chtěli zjistit, která z možných forem vlády je dobrá nebo špatná. Tímto způsobem dospěli k pěti ústavním názvům: monarchie je vládou jednotlivce čili jednoho dobrého člověka. Avšak její pokažená forma je tyranie, což je vláda zlého jednotlivce. Aristokracie je vláda několika málo dobrých vládců a její pokaženou formu nazýváme oligarchie. V neposlední řadě sem patří i demokracie, což je vláda lidu (vláda mnohých). Podle Platóna zde existuje jen jedna forma, a to ta špatná, jelikož mezi mnohými je vždy mnoho špatných (Popper, 1997, s. 185).

„My, kteří se nazýváme demokraty, pokládáme diktaturu nebo tyranii za morálně špatnou; nejen za nepřijemnou, ale za nesnesitelnou morálně, protože je nezodpovědná. A pokud ji snášíme, cítíme, že děláme něco špatného. Ale jsme nuceni ji snášet.“ (Popper, 1997, s. 186)

Popper tvrdí, že nejde o samu vládu a otázku „kdo?“ bude vládnout, ale jde o samotné vládnutí a o to „jak?“ se má provádět. Zastává tedy názor, že na demokratické formě vlády je nejdůležitější to, že umožňuje sesadit vládu bez krveprolití. Považuje za důležité, jak k sesazení vlády dojde (Popper, 1997, s. 187-188).

4.3 Otevřená a uzavřená společnost

V této kapitole své práce budu čerpat především z knihy *Otevřená společnost a její nepřátelé*. Ta má svůj název díky tvrzení, že věda a svoboda vzkvétají ve společnosti, která je otevřená. Je to taková společnost, která je ochotná akceptovat nové myšlenky (Blackwellova en., 2000, s. 336-337).

V úvodu již zmíněné knihy *Otevřená společnost a její nepřátelé* pojednává Popper o nesnázích civilizace. Podle něj vede k rozumnosti, rovnosti a svobodě. Stále se rozvíjí, a to i přes to, že byla lidstvem mnohokrát zrazena. Civilizace se stále ještě nevzpamatovala z přechodu od uzavřené společnosti k otevřené společnosti. Přechod celou civilizací otřásl a tím došlo k vzestupu některých hnutí, které se snaží o zničení civilizace a návrat do kmenové čili uzavřené společnosti. Popper tvrdí, že je důležité pochopit podobnost mezi platónskou teorií spravedlnosti a teorií a praxí moderního totalitarismu. To všechno proto, abychom dokázali pochopit poslední kapitolu knihy (Popper, 2011, s. 13-17).

4.3.1 Hérakleitos

V kapitole s názvem *Mýtus původu a údělu* se dočítáme o učení Hérakleita. Popper začíná právě s tímto filozofem, jelikož před ním nenacházíme žádné jiné historicistické učení o vyvoleném národů. Hérakleitos byl prvním filozofem, který objevil myšlenku změny a výrazným způsobem ovlivnil Platóna a jeho filozofii historicismu. Změna byla vnímána hlavně v sociálním životě, což je důležitý rys pro historicismus. Předtím si řečtí filozofové představovali svět jako obrovskou budovu a stavebním materiálem byly hmotné věci. Hérakleitos si svět představoval jako kolosální proces, čímž na dlouhou dobu ovlivnil vývoj řecké filozofie. Můžeme říct, že filozofii Parmenidovu, Démokritovu, Platónovu a Aristotelovu považujeme za pokusy o řešení problémů měnícího se světa, který objevil Hérakleitos. V jeho době se začaly kmenové aristokracie měnit na demokracii, proto se nezabýval pouze přírodou, ale i eticko-politickými problémy. Sám Hérakleitos byl jednoznačným anti-demokratem. Jeho mottem filozofie bylo tvrzení „*všechno jde a nic netrvá v klidu*“. Hérakleitos byl typickým historicistou, což dokazuje jeho přijetí soudu dějin jako morálního soudu. Podle něj je výsledek boje vždy spravedlivý. Důraz na změnu, který se objevuje v jeho filozofii, přivedl Hérakleita k teorii, že všechny materiální věci se podobají plamenům. Jde spíše o procesy než o věci. Popper tvrdí, že Hérakleitova filozofie je pro úvod důležitá i přesto, že se jedná o filozofii z doby 500 let před Kristem. Nachází se zde mnoho podobných myšlenek pro moderní historicistické a antidemokratické tendence (Popper, 2011, s. 24-30).

Hérakleitos se jako první vědomě postavil proti otevřené společnosti (Popper, 2011, s. 192).

4.3.2 Platón

Dalším důležitým filozofem, který žil také v době politických svárů, podobně jako Hérakleitos, je Platón. V jeho době vyvrcholil rozpad kmenového života Řeků v Athénách v dočasnou tyranii, kterou následně vystřídala demokracie. Platón se narodil v době Peloponéské války, která skončila v jeho dvaceti čtyřech letech. Konec války a obnova míru mu nepřinesla nic dobrého, protože jeho učitel Sókratés byl odsouzen a popraven. Sám Platón byl zřejmě v nebezpečí, a proto z Athén odešel. Účastnil se několika spiknutí a revolucí. Přišel s myšlenkou *Velkého roku*, jehož délka je 36 tisíc let. Léto zde symbolizuje pokrok a vytváření a podzim a zima odpovídá degeneraci a rozkladu (Popper, 2011, 31-37).

Po dosažení nejvyššího bodu zkázy se kormidla opět ujme bůh a situace se bude zlepšovat. Popper tvrdí, že si není jist, zda Platón věřil, že tato tendence musí nutně skončit v okamžiku, kdy bude dosaženo krajní zkaženosti. Avšak Platón byl přesvědčen, že díky lidskému či spíše nadlidskému úsilí můžeme osudový historický trend prolomit, a tak s procesem rozkladu skoncovat (Popper, 2011, 31-37).

Platónovým ústředním bodem filozofie je *teorie idejí*. Jedná se o víru v dokonalé a neměnné věci. Je reálnější než všechny běžné věci, které se mění a jsou předurčeny k rozkladu. Idea je dokonalá a nepodléhá zkáze. Ideje poskytují jak původ a počátek všeho, tak i vysvětlení podobností mezi smyslovými věcmi stejného druhu. Popper tvrdí, že Platónova teorie idejí má tři odlišné funkce. První je ta, že je nejdůležitějším metodickým nástrojem, protože umožňuje čisté vědecké poznání. Umožňuje i aplikovatelné poznání na náš svět měnících se věcí, o kterých můžeme získat pouze mínění. To nám umožňuje vybudovat politickou vědu skrz zkoumání problémů společnosti, která se mění. Druhá funkce je taková, že nám poskytuje klíč k teorii změny a teorii rozkladu poskytuje klíč k teorii plazení, degenerace, a hlavně k dějinám. Třetí funkce spočívá v tom, že nám otevírá cestu v sociální sféře k jistému druhu sociálního inženýrství. To umožňuje vytvoření nástrojů pro zastavení společenské změny, jelikož navrhuje vytvoření nejlepšího státu, který se nemůže rozložit (Popper, 2011, s. 40-43).

Platón a většina jeho následovníků zastávala metodologický esencialismus. Jde o odhalení pravosti a přirozenosti věcí, která je jejich skrytou esencí. Platón tvrdí, že tato esence má být nalezena v reálnějších věcech neboli idejích. Každou esenci můžeme pojmenovat a popsat slovy. Takovému popisu se říká definice. Protiklad metodologického esencialismu je metodologický nominalismus. Ten se snaží popsat, jak se daná věc chová za určitých okolností a hledá určité pravidelnosti, které se v ději odehrávají. Cílem je samotný popis věcí a událostí naší zkušenosti, a to pomocí univerzálních zákonů. Karl Popper tvrdí, že důvodem zaostalosti je fakt, že jsou sociální vědy zkoumány většinou prostřednictvím esencialistických metod (Popper, 2011, s. 43-44).

Velikost Platóna v souvislosti se sociologií nespočívá tolik v jeho obecných a abstraktních spekulacích o zákonu rozkladu společnosti. Spíše v bohatství a podrobnosti jeho postřehů a ohromnosti pronikavosti jeho sociologické intuice. Platón viděl věci, které před ním viděny nebyly (Popper, 1994b, s. 44).

Jako příklad Popper uvádí Platónovu teorii primitivních počátků společnosti, kmenového patriarchátu a obecně jeho pokus o vyznačení typických období v průběhu lidského života společnosti. Další příklad uváděný Popperem je Platónův sociologický a ekonomický historicismus a jeho důraz na ekonomický základ politického života a historického vývoje. Jedná se o teorii, kterou oživil Marx jako „historický materialismus“. Třetím příkladem je Platónův zákon politických revolucí. Všechny revoluce předpokládají nejednotnou vládnoucí třídu neboli elitu (Popper, 1994b, s. 44).

Platón se dívá na historii, jako na historii rozkladu společnosti, jako by byla historií nemoci. V tomto případě je pacientem společnost a státník by měl být lékařem, léčitелеm či spasitelem. Samozřejmostí je, že tak jako popis typického průběhu nemoci není vždy použitelný na každého jednotlivce, tak Platónova historická teorie rozkladu společnosti není myšlena tak, že by platila na vývoj v každém městě. Tato teorie má popsat jak původní průběh vývoje, tak typický průběh společenské změny (Popper, 1994b, s. 45).

Platón v Ústavě píše, že původní a primitivní formou společnosti je „nejlepší stát“ a ten se nejvíce podobá ideji státu. Jedná se o království nejmoudřejších mužů, kteří se nejvíce podobají bohu. Proto je těžké pochopit, jak může zde nastat změna, ale i přesto k ní dochází. Podle něj jsou čtyři nejvýraznější období či milníky seřazeny takto: po dokonalém státě přichází „timarchie“ neboli „timokracie“, což je vláda ušlechtilých. Ti usilují o čest a slávu. Po ní následuje oligarchie, což je vláda bohatých. Opačnou vládou je vláda svobody, která znamená nezákonnost. Po ní přichází „tyrannis“, což je nejhorší choroba (Popper, 1994b, s. 45).

Platón zrekonstruoval nejlepší stát, tedy otrokářský, který byl založen na nejprísnejších třídních rozdílech. Jednalo se o kastovní stát. Zde jsou tři třídy – strážci, bojovníci a pracující. Avšak Platón se zajímá pouze o vladaře a pracující třída ho nezajímá. Dokonce ji popisuje jako dobytek plný opovržení. Vládnoucí třídu popisuje jako takovou, která nemůže být ohrožena, kvůli její nadřazenosti. Může nosit zbraň, má politická práva a může se vzdělávat. Platón tvrdí, že do svého města tato vládnoucí třída nepouští otroky. Avšak Popper to vyvrací. Tvrdí, že v Platónově státě se otroci nacházejí a je s nimi opovrhováno. Není spatřen žádný náznak toho, že by se instituce otroctví měla zrušit. Platón navrhuje komunismus pro udržení vnitřní jednotnosti vládnoucí třídy. Důvodem je vyloučení ekonomických zájmů. Takový komunismus zahrnoval společné vlastnictví majetku žen, dětí i rodičů. Závěrem je to, že komunismus je tedy hlavní podmínkou politické stability (Popper, 2011, s. 55-60).

Základním principem je propast mezi vládci a ovládanými. To bylo vyřešeno zákazem mísení a přestupování z jedné do druhé třídy. Platón tvrdí, že tak jak se šlechtí zvířata, tak by se měla šlechtit pánská rasa. Popper dodává, že rasová, intelektuální a mravní nadřazenost si nemůže klást nárok na politické výsady (Popper, 2011, s. 55-60).

Další důležitou kapitolou v knize *Otevřená společnost a její nepřítelé* je Platónův politický program. Popper jej označuje za totalitní, a především založený na historicistické sociologii. Tvrdí, že tento program nestojí z pohledu mravnosti výš než totalitarismus. Podle Popperova názoru jsou si programy velmi podobné. Popper dodává, že pokud s tímto názorem někdo nesouhlasí, tak je to z toho důvodu, že si Platóna idealizuje a zřejmě nechápe jeho hlavní myšlenky. Další příčinou může být nepřesný překlad. Popper se snaží o obhajobu svého tvrzení, že jsou politické požadavky Platóna totalitní a anti-humanistické. Zabývá se především ideou spravedlnosti, naukou o vládě nejmoudřejších a idejemi pravdy, moudrosti, dobra a krásy (Popper, 2011, s. 96-97).

V Platónově politické teorii se další idea týká moudrosti. Problém byl spatřován v tom, kdo bude vládnout státu. Tím byl do politické filozofie vnesen zmatek, který trvá v podstatě doposud. Podle Platóna by měl vládnout ten nejlepší, což byl filozof. Například Sókratés považoval filozofa za skromného hledače pravdy. Avšak Platón považoval filozofa za milovníka pravdy, který danou pravdu sám vlastní. Považoval jej za vševědoucího a všemocného a zároveň jej označil termínem *filozof-král*. Naopak v praxi se Platón při výběru vůdců moc neosvědčil, což dokazuje Popper několika příklady. Další Platónův požadavek byl ten, aby budoucí vladař studoval dialektiku, a to od svých třiceti let. S vyššími filozofickými studii by měl vladař začít až v padesáti letech. Podle Poppera je teorií suverenity politická moc. Ta je prakticky neomezená a svěřena do nejlepších rukou – z tohoto tvrzení vychází i Platón. Popper tvrdí, že teorie suverenity je slabá a neměla by být přijímána bez uvážení. K tomu rozlišuje dva typy režimů, a to demokracii nebo tyranii (diktaturu). Demokracie se můžeme zbavit pomocí všeobecných voleb, avšak tyranie či diktatury se zbavíme pouze pomocí úspěšné revoluce. Závěrem kapitoly je řečeno z pohledu Poppera, že bychom se přes všechno zlé měli snažit o toho nejlepšího vůdce. Zároveň bychom se však měli připravit i na toho nejhoršího (Popper, 2011, s. 127-143).

Další zmíněnou ideou je idea pravdy. Platón je toho názoru, že vladař by měl používat nepravdu a klam ve prospěch ovládaných. Jde o spojitost s tzv. propagandistickými lži, jako například rasismus, mýtus krve a půdy a podobně. Další ideje – ideje dobra, krásy a štěstí jsou zmíněny jen krátce. Idea krásy spočívá v tom, že filozof usiluje o vidění přirozenosti krásna. Pro Platóna je nejdůležitější idea dobra z toho důvodu, že je zdrojem světla. Sám podotýká, že není schopen konkrétněji vysvětlit, co je myšleno slovem dobro (Popper, 2011, s. 144-152).

Na konci kapitoly je řečeno, že jediným vhodným vladařem neboli filozofem-králem je podle Platóna on sám. Dokazuje to především parafráze jeho slov: „*Zde jsem, říká Platón, váš přirozený vladař, filosof-král, který ví, jak vládnout. Chcete-li mne, musíte za mnou přijít, a budete-li na tom trvat, možná se stanu vaším vladařem. Ale nepřijdu vás prosit.*“ (Popper, 2011, s. 160)

4.3.3 Aristotelés

Aristotela považujeme za anti-demokrata. Sám ale věděl, že je demokracie nevyhnutelná a byl ochoten kompromisu. V jeho myšlení a celkové filozofii byl do značné míry ovlivněn Platónem. Podobně jako Platón i Aristotelés vytvořil nejlepší stát. Ten se skládá ze tří složek. Jde o kompromis romantické platónské aristokracie, zdravého a vyváženého feudalismu a některých demokratických myšlenek. Aristoteles tvrdil, stejně tak jako Platón, že lidé z pracující vrstvy nesmí vládnout a naopak. Oba se liší v pohledu na změnu. Aristoteles tvrdí, že změny mohou být i k lepšímu a mohou znamenat i pokrok. Idea je u něj stejně tak považována za něco dobrého. Rozdílné je to, že u Aristotela je místo na počátku až na konci. To charakterizuje proměnu pesimismu v optimismus. Popper tvrdí, že Aristotelés k historicismu nijak zvlášť nepřispěl, ale jeho teorie změny se pro něj dají použít (Popper, 2011, s. 10-15).

4.3.4 Hegel

Hegel je považován za představitele novodobého historicismu. Jeho silný vliv můžeme spatřovat v morální a sociální filozofii, a také v sociálních a politických vědách. Konkrétně extrémní marxistická levice, konzervativní střed i extrémní fašistická pravice čerpají z Hegela. Karl Popper kritizuje Hegela za to, že je neoriginální a to, co kdy řekl, bylo převzato od někoho jiného. Jediné, co Hegel dokázal, bylo vložení myšlenek do jedné celistvé soustavy. Tu pak používal pro boj proti otevřené společnosti (Popper, 2015, s. 33-37).

Popper tvrdí: „*Pokud jde o Hegela, nemyslím si ani, že byl talentovaný. Je to těžko stravitelný spisovatel. I jeho nejhrořivější zastánci musí připustit, že jeho styl je nesporně skandální. Pokud jde o obsah jeho spisů, vynikají jen svou mimořádnou absencí originality. U Hegela nenajdeme vůbec nic, co by už nebylo někdy dříve řečeno lépe. V jeho apologetice není nic, co by nepřevzal od svých apologetických předchůdců.*“ (Popper, 2015, s. 34)

Hegel se dále zabývá politickou ústavou za použití dialektiky. To bylo propojeno se svobodou a rovností. Hegel tvrdí, že ústava je organizace státní moci a jedná se o existující spravedlnost. Cílem je především svoboda a rovnost. Podle Hegela vytváří ústavu stát a vláda. Dokonalá státní forma závisí na jedinci, tudíž se jedná o monarchii. Monarchistická ústava je podle něj důkazem rozvinutého rozumu. Popper tvrdí, že žádat ústavu pro zemi, která je absolutistickou monarchií je nesmyslné a hloupé (Popper, 2015, s. 48-50).

Mezi hegelovstvím a moderním totalitarismem je minimální rozdíl, co se týká hlavní politické tendence. V podstatě všechny důležité myšlenky moderního totalitarismu jsou převzaty od Hegela. Například teorie nacionalismu a Hegelovo tvrzení, že jeden vyvolený národ je předurčen ke světovládě patří mezi ně. Hegel nevidí válku jako zlo, ale jako dobro. Stejně tak to má moderní totalitarismus (Popper, 2015, s. 67-72).

Na závěr Popper tvrdí, že bychom měli pomoci nové generaci o pochopení toho intelektuálního podvodu. Pojednává o něm jako možná o největším v dějinách lidstva (Popper, 2015, s. 72).

Popper tvrdí: „*Hegelovská fraška už nadělala dost škody. Musíme s ní skoncovat. Musíme promluvit – přestože se možná ušpiníme, probereme-li tuto skandální záležitost, která byla, naneštěstí bez úspěchu, tak jasně odhalena před sto lety. Příliš mnoho filosofů zanedbalo Schopenhauerova neustále opakovaná varování; zanedbali je ani tak ke své vlastní škodě, (nevedlo se jim špatně) jako ke škodě těch, které učili, a ke škodě lidstva.*“ (Popper, 2015, s. 72)

4.3.5 Marx

Pokud hovoříme o marxismu, hovoříme o jedné z nejčistších, nejpropracovanějších a zároveň nejbezpečnějších forem historicismu. Na rozdíl od hegelovství se marxismus inspiroval humanismem (Popper, 2015, s. 73).

Popper tvrdí: „*Přestože mají takřka stejný intelektuální původ, nelze pochybovat o humanistickém impulsu marxismu. Marx se navíc čestně pokusil, na rozdíl od pravého hegelovského křídla, aplikovat racionální metody na nejpálčivější problémy života společnosti. Důležitost takového pokusu nesnižuje ani ta skutečnost, že byl značně neúspěšný, jak se pokusím dokázat. Věda postupuje kupředu prostřednictvím zkoušky a omylu.*“ (Popper, 2015, s. 73-74)

Jak Popper sám tvrdí, Marx se mýlil. Avšak nepokoušel se nadarmo. V mnoha směrech nám otevřel oči a ukázal jiné úhly pohledu. Popper je toho názoru, že všichni moderní autoři jsou Marxovými dlužníky, i když si to neuvědomují. Jedná se především o ty, kteří s jeho teorií nesouhlasí, stejně tak jako Popper (Popper, 2015, s. 74).

Je na místě uznat Marxovi jeho poctivost, kterou dokazuje jeho otevřená mysl, smysl pro fakta a jeho nedůvěra k verbalismu. Především jeho nedůvěra moralizujícímu verbalismu z něj učinila jednoho z nejvlivnějších světových bojovníků proti pokrytectví. Chtěl pomáhat utlačovaným a cítil, že je zapotřebí svou touhu dokázat i činy. Přesto, že Popper uvádí tolik pozitivních aspektů Marxe, označuje ho za falešného proroka (Popper, 2015, s. 74).

Vysvětluje to takto: „*Prorokoval vývoj dějin a vývoj historie a jeho proroctví se nenaplnila; to však není mé hlavní obvinění. Mnohem důležitější je, že oklamal řadu inteligentních lidí vírou, že historické proroctví je vědecký způsob jak se zabývat problémy společnosti. Marx je zodpovědný za zhoubný vliv historicistické metody myšlení mezi těmi, kdo hájí myšlenku otevřené společnosti.*“ (Popper, 2015, s. 74)

Marx velmi zdůrazňoval rozdíl mezi svou čistě historicistickou metodou a plánováním ekonomiky. Označoval to jako něco utopického a nelegitimního. Své specifické poslání viděl v tom, že zbaví socialismus jeho sentimentálního, moralizujícího a vizionářského pozadí. Předpověď ve společenské oblasti a historické proroctví považoval za totéž, proto měl být vědecký socialismus založen na studiu historických příčin a historických následků a konečně na proroctví svého vlastního zrodu (Popper, 2015, s. 75).

Popper tvrdí: „*Marxisté, když jsou jejich teorie napadány, se často stáhnou do pozice hlásající, že marxismus není primárně ani tak teorie, jako metoda. Tvrdí, že dokonce i kdyby některé části učení Marxe nebo jeho následovníků byly překonány, jeho metoda by zůstala nenapadnutelná. Domnívám se, že tvrzení, podle něhož je marxismus především metoda, je správné. Mýlné je ale věřit, že jako metoda je chráněn před útoky. Pozice je prostě taková, že kdokoli chce posoudit marxismus, musí ho vyzkoušet a kritizovat jako metodu, tj. musí ho poměřovat metodologickými standardy. Musí se ptát, je-li to metoda plodná, nebo chudá, tj.*

jestli je schopna podpořit vědu v její úloze, nebo nikoli. Standardy, jimiž musíme marxistickou metodu posuzovat, jsou tudíž praktické povahy. Tím, že jsem označil marxismus za ryzí historicismus, dal jsem najevo, že marxistickou metodu považuji ve skutečnosti za velmi chudou.“ (Popper, 2015, s. 75-76)

Popper rozvádí toto téma a tvrdí, že podle něj by sám Marx jistě souhlasil s jeho praktickým přístupem ke kritice své metody, protože byl jedním z prvních filozofů, kteří rozvíjeli názory označené jako „pragmatismus“. Marx byl jeden z prvních filozofů, kteří rozvíjeli názory pragmatismu, a to Popper dokazuje Marxovým tvrzením, že filozofové by neměli svět pouze vykládat, ale změnit jej. Tímto pragmatickým postojem anticipoval důležitou metodologickou zásadu pozdějších pragmatistů. Není nejvlastnějším úkolem vědy získat poznání minulosti, ale předpovídat budoucnost (Popper, 2015, s. 76).

Popper rozvádí pojem „vulgární marxisté“. Jedná se o označení těch, kteří jsou přesvědčení, že Marx objevil tajemství sociálního života odhalením skrytých motivů chamtivosti a touhy, a to zejména po materiálním zisku. Takové motivy jsou důvody, které způsobují války, nezaměstnanost a podobné krize. O těchto pojmech jako je chamtivost, válka a podobně Marx tvrdí, že jsou následky zkaženosti, ale ne příčinami. Viděl je především jako sociální důsledky, které jsou nechtěné (Popper, 2015, s. 100-101).

Popper rozděluje Marxův historicistický materialismus na dvě části, a to na historicismus a materialismus. Historicismus je podle Poppera jednoznačně a bezpodmínečně špatný. Materialismus neboli ekonomismus je druhou částí a podle něj je ekonomická organizace společnosti základem pro sociální instituce a také pro historický vývoj. Popper tvrdí, že tvrzení je správné, pokud na slovo základ není kladen přehnaně velký důraz. Právě to taky Marx dělal. Proto je na závěr řečeno, že Marxovo pojetí, jak uvažovat o věcech ve vztahu k jejich ekonomice je cenné, avšak nemělo by být bráno moc vážně. Součástí historicistického materialismu je i tvrzení, že dějiny všech dosavadních společností jsou dějinami třídních bojů. Toto tvrzení přisuzujeme Marxovi a Engelsovi. Teorie třídního boje dokáže vysvětlit historický trend růstu produktivity, jak tvrdí Popper. Podle Marxe se třídní systémy mění s výrobními podmínkami, protože ty určují ten aspekt, jak budou ovládané ovládat vládcí. Tyto vztahy jsou nezávislé na jednotlivci a jeho vůli. Zmíněný sociální systém pracuje iracionálně a slepě. V podstatě nemá cenu předpovídat dopady svého jednání, protože se jedná o síť, ve které jsou všichni chyceni (Popper, 2015, s. 106-115).

Sociální systém se chová tak, že vnucuje lidem zájmy do té doby, než uvěří, že se jedná o jejich vlastní zájmy. Nastává tzv. třídní uvědomění, což je proces kdy si jednotlivci třídy uvědomují svou situaci, postavení a svůj třídní zájem. Tento pojem bývá používán spíše pro dělníky, kteří jsou si vědomi svého postavení a jsou na něj hrdí. Popper je toho názoru, že Marxovu teorii musíme brát s odstupem a považovat ji za zjednodušenou, protože nemůžeme všechny konflikty pokládat za stejné. V některých případech se totiž nejedná o konflikty mezi vykořisťovateli a vykořisťovanými (Popper, 2015, s. 106-115).

Nejvýznamnější kapitolou marxismu je teorie státu. Sám tvrdí, že stát je orgánem, ve kterém je utlačována jedna třída druhou. Marx se snaží o jeho utvrzení a legalizování. Co se týká právní a politické instituce, tak ty nemohou mít nejvyšší důležitost a nemohou změnit ekonomickou situaci. Jejich jediným úkolem je sledování právních a politických změn a toho, zda tyto změny souhlasí se změnami ve výrobním prostředí a vztazích mezi třídami. Důsledkem takové teorie je to, že vláda se stává diktaturou vládnoucí třídy, a to i u demokracie. Sám tvrdí, že demokracie pro něj neznamena nic jiného než formu další třídní diktatury. Popper se k tomu vyjadřuje tak, že Marxovo pojetí považuje za naprosto chybné. Souhlasí s ním ve věci nespravedlnosti a nelidskosti kapitalistického systému. Chce svobodu státu do jisté míry omezit, aby byla jejich svoboda chráněna zákonem. Popper tvrdí, že ten samý krok lze provést v oblasti ekonomie. Vyvozuje závěr, že zde musí existovat náprava v podobě sociální instituce, která bude ochraňovat ekonomicky slabé před silnými. Navrhuje, aby byla politika neomezené ekonomické svobody nahrazena plánovanou, což se později také stalo (Popper, 2015, s. 116-123).

Kritika přichází ze strany Poppera za to, že si Marx nevšimnul největšího nebezpečí pro lidskou svobodu. Marx totiž nikdy nepochopil, podle Poppera, jaké funkce by měla státní moc vykonávat. Marxismus totiž tvrdí, že ukazuje cestu k lepšímu světu (Popper, 2015, s. 123-124).

Největším životním dílem Karla Marxe je kniha *Kapitál*. Jeho cíl byl následující – chtěl vysvětlit ekonomický zákon pohybu moderní společnosti a poté předpovídat její osud. Snažil se o vyvrácení názorů ekonomů, kteří tvrdili, že zákonitosti kapitalistické výroby jsou přírodní zákony. Snažil se poukázat na to, že tomu tak není a odvolával se na zákony sociálního vývoje (Popper, 2015, s. 132-136).

Podle něj jde o zákony, které jsou čistě jen dočasné a skončováním kapitalismu zaniknou i ony. Popper jeho teorii rozděluje na tři části. První část obsahuje Marxovu analýzu metody kapitalistické výroby, která spočívá v tom, že především díky technickým inovacím dochází k růstu produktivity. Tím pádem roste křivka bohatství a bídy, což napomáhá růstu bohatství vládnoucích. Nastává i vzrůst bídy u třídy dělníků. Druhá část obsahuje dva závěry, které vyplývají z předchozí části. První závěrem je zánik všech tříd s výjimkou té vládnoucí. Třída dělníků také nezanikne. Druhý závěr je ten, že roste napětí mezi zmíněnými třídami, což pravděpodobně povede k revoluci, která bude sociálního rázu. Třetí část obsahuje taktéž závěry, které vyplývají z předcházejícího kroku. Je zde zmíněn konečný závěr, který se nese v duchu vítězství dělníků nad vládnoucí třídou a následný vznik nové společnosti. Nová společnost by se měla skládat pouze z jedné třídy, což naznačuje, že půjde o beztřídní společnost, tedy socialismus. Názor Poppera je odlišný. Tvrdí, že i když zvítězí dělnická třída, tak nemusí dojít ke vzniku beztřídní společnosti. Tím pádem pokládá Marxovu třetí část za neprůkaznou. Revoluce může mít různý vývoj a nemusí nutně znamenat vznik společnosti bez tříd, tvrdí Popper. Z toho vyplývá, že socialismus nemusí být jediným možným nástupcem kapitalismu. Stejně tak to nemusí být ani komunismus (Popper, 2015, s. 132-136).

První část proroctví obsahuje kapitalismus. Především jde o konkurenční boj, a to mezi kapitalisty. Ti se snaží prodávat zboží levně a za co nejnižší náklady. Kvůli těmto konkurenčním bojům dochází k růstu bohatství, ale i bídy. Marxovo stanovisko je takové, že není možné snižovat bídu dělníků, protože tu není místo na dělání kompromisů a reform. Jediná možnost je zničení kapitalismu. Nemožným se stává i to, aby kapitalisté sdíleli bohatství s dělníky. Popper vyjadřuje kritiku vůči Marxově teorii hodnot. Podle něj je teorie nedostačující na vysvětlení vykořisťování. Tvrdí, že neexistuje žádný důvod k tomu, aby kapitalista pracoval pod ekonomickým tlakem, který by měl být přesunut na dělníky, podle Marxe. Pokud příjmy rostou, tak zákonitě roste i kapitál, což přispívá k tomu, aby rostly i úspory. Proto kompromis mezi kapitalisty a dělníky není možný. Kritika se týká i druhé části Marxova proroctví. Argumentace je nedostatečná, protože opomíjí další možnosti vývoje. Například je zde možnost, že venkovské střední třídy vůbec nezaniknout a venkov se nemusí spojit s průmyslovým proletariátem. Popper tvrdí, že může nastat taková situace, kdy vznikne třídní struktura skládající se z buržoazie, velkých vlastníků půdy, ostatních pozemkových vlastníků, dělníků v zemědělství, nové střední vrstvy, dělníků v průmyslu a lumpenproletariátu – tak nazývá nejnižší sociální vrstvu (Popper, 2015, s. 132-189).

Faktem je, že se Popper nesnaží o vytvoření vlastního proroctví. Pouze tvrdí, že k tomu může dojít stejně tak, jak může dojít k proroctví Marxe. Je tu ale možnost, že se nenaplní ani jedno z proroctví a dojde k tomu úplně jinak, to Popper také nevylučuje. Popper tvrdí, že v souvislosti se sociální revolucí jde o pokus proletariátu dobýt politickou moc všemožným způsobem. Podle něj jde o shodu s marxismem, jelikož není jisté, jestli se násilí použije nebo ne. Popper považuje toto proroctví za násilné a tvoří z něj nejškodlivější rys marxismu. Celkový názor Poppera na Marxovo proroctví je postaven na kritice a tvrdí, že je vše postaveno na neplatné argumentaci. Marxův pokus označil za neúspěšný a důvod je podle něj v bídě historicismu. Faktem je, že Marx netušil, co se stane, a tudíž nemohl předpovědět socialismus. Za úspěch považuje analýzu intuicí a to, že proroctví bylo užitečné dělníkům v těžkých dobách, kdy jim přineslo vidinu velké budoucnosti (Popper, 2015, s. 132-189).

4.4 Otevřená společnost

Otevřená společnost je taková společnost, která je ochotná akceptovat nové myšlenky (Blackwellova en., 2000, s. 336-337).

Pro otevření společnosti je charakteristický kritický dualismus. Ten tvrdí, že normy a normativní zákony může vytvářet a měnit pouze člověk. Člověkem je také ten, který je za ně mravně zodpovědný, jelikož člověk může pracovat na jejich změně. Zdůrazňuje nemožnost redukce rozhodnutí či normy na fakta, tudíž je někdy označován jako dualismus faktů a rozhodnutí (Popper, 2011, s. 71-72).

Jedná se o společnost, ve které jsou jednotlivci nuceni rozhodovat osobně. Lidé usilují o sociální vzestup a chtějí zaujmout místo jiných. Avšak tento vzestup a zaujímání míst jiných jedinců může vést k třídnímu boji (Popper, 2011, s. 177-178).

Důležitou a v podstatě základní hodnotou pro otevřenou společnost je pojetí člověka, jak tvrdí Popper. Pojetí člověka, který uznává jedinečnost osoby a ideál lidství, který má základní hodnotu ve svobodě. Popper tvrdí, že není možné se vrátit do uzavřené společnosti. Pokud bychom se chtěli vrátit, museli bychom jít na začátek celé civilizace, což je návrat k zvířecosti. Pokud chceme zůstat lidmi, máme pouze cestu do otevřené společnosti a musíme usilovat o bezpečí a svobodu (Popper, 2011, 203-204).

Celkový přechod od uzavřené společnosti k otevřené společnosti přirovnává Popper k největší revoluci, jaká kdy v období civilizace proběhla. Jde o revoluci, která nebyla cílevědomá a její počátek byl v Řecku. Za vrchol revoluce Popper považuje vypuknutí peloponéské války v 5. století (Popper, 2011, s. 179-187).

4.5 Uzavřená společnost

Uzavřenou společností má Popper na mysli kmenovou společnost, která se podřizuje magickým silám. V této souvislosti je důležitý pojem tribalismus, což je důraz na svrchovanou důležitost kmene. Opak jsou kolektivistické společnosti, které kladou důraz na skupiny nebo kolektiv (Popper, 2011, s. 13-22).

Mezi další charakteristické rysy magického postoje uzavřené společnosti patří život v začarovaném kruhu neměnných tabu, což jsou zákony a zvyky, které jsou nevyhnutelné. Po prolomení uzavřené společnosti se může rozvinout teoretické chápání rozdílů mezi přirozeným a sociálním. Pro uzavřenou společnost je dalším typickým rysem naivní monismus. Jedná se o stádium, ve kterém nejsou rozlišeny přírodní a normativní zákony. Existuje velké množství mezistupňů vývoje od magického monismu ke kritickému dualismu, který jsem zde již zmiňovala ve spojitosti s otevřenou společností, pro kterou je charakteristický. Jednotlivé mezistupně jsou podle Platóna například biologický naturalismus, etický či právní pozitivismus a psychologický či duchovní naturalismus (Popper, 2011, s. 67-78).

Kmenový systém uzavřené společnosti je typický tím, že nevykazuje žádnou uniformitu. Neexistuje žádný standard kmenové společnosti, avšak existují společné rysy. Tak třeba magický či iracionální postoj k sociálním obyčejům. Popper ji přirovnává k organismu. Uzavřená společnost mu připomíná kmen nebo stádo, jelikož jde o příslušníky, kteří se drží pohromadě příbuzenstvím, žijí společným životem, společným nebezpečím a mnoha dalšími aspekty. Neexistují zde žádné boje o postavení příslušníků na rozdíl od otevřené společnosti. Za uzavřenou společnost bojují především hnutí jako totalitarismus, nacismus, komunismus, nacionalismus a socialismus. Popper za největší příčinu zhroutení uzavřené společnosti považuje počátek námořních plaveb a obchodování (Popper, 2011, s. 176-181).

5 Chápání historicismu

Karl Popper se problematikou historicismu zabývá v díle *Otevřená společnost a její nepřátelé* a *Bída historicismu*. V samotné předmluvě knihy nalezneme tvrzení, že „*historicismus je slabá a neplodná metoda*.“ (Popper, 1994a, s. 11)

Před samotným výkladem a kritikou historicismu je důležité pochopení celého přístupu. Karl Popper pojmem historicismus označuje přístup k sociálním vědám, jehož hlavním cílem je historická předpověď. K dosažení cílů využívá odhalení zákonů, rytmů, vzorců a trendů nacházejících se v pozadí historického vývoje (Popper, 1994a, s. 14).

Historicismus jsou podle něj rozmanité sociální filozofie, které zastávají názory, že objevily zákony dějin – tedy zákony, podle kterých lze předpovídat průběh dalších historických událostí. V převedení na praxi by to mohlo vypadat tak, že vědec či filozof pohlíží na člověka jako na bezvýznamného jedince v celkovém vývoji lidstva. Důležitou roli by pak hrály velké národy, vůdcové a ideje. Poté se pokouší porozumět smyslu a zákonům historického vývoje. Pokud bude úspěšný i v tomto kroku, může předpovídat budoucí vývoj a sdělovat, která politika bude výkonnější a naopak. Popper však tvrdí, že tato myšlenka je stará, avšak považována za samozřejmou a skoro nikdo jí kriticky nezkoumá (Popper, 2011, s. 15-21).

Charakterizace historicismu podle Poppera: je to koncept myšlenek, které mají vlastní historii a prošly určitým vývojem. Nejstarší podobou je učení o vyvoleném národu. To vykládá dějiny pomocí theistické interpretace a autorem je Bůh, tedy veškeré historické vývoje jsou stanoveny jeho vůlí. Dalšími typy historicismu jsou například naturalistický historicismus, duchovní historicismus a ekonomický historicismus. Společným názorem je myšlenka, že existují specifické zákony, které napomáhají v předpovědi budoucnosti lidstva (Popper, 2011, s. 22-23).

V díle *Bída a historicismus* klasifikuje Karl Popper myslitelské školy na anti-naturalistické a pro-naturalistické. Klasifikace probíhá podle toho, jak nahlíží na aplikovatelnost fyzikálních metod (Popper, 1994a, s. 13).

5.1 Anti-naturalistické nauky historicismu

Tyto nauky historicismu jsou podle Poppera ty, které se staví proti užívání metod fyziky a sociální vědy. Popper je toho názoru, že některé metody fyziky nelze aplikovat v sociálních vědách proto, že se vyskytují velké rozdíly mezi fyzikou a sociologií. Odůvodňuje to tím, že fyzikální zákony platí vždy a všude, protože jsou neměnné v prostoru

a čase. Avšak sociologické zákony jsou jiné v různých obdobích a prostoru. Typickými argumenty z hlediska historicismu jsou generalizace, experiment, složitost sociálních jevů, obtížnost přesné předpovědi a význam metodologického esencialismu. Generalizace v přírodních vědách je ukotvena v jednotě přírody, která tvoří základ metody fyziky a jedná se o předpoklad, že za určitých podmínek nastanou určité věci. Historicisté zastávají názor, že tento princip nelze použít v sociologii, protože nastává podobnost pouze v rámci jednoho historického období. Experimenty nejdou provádět jako u fyziky, jelikož není možné je opakovat za stejných podmínek, protože se jejich prvním provedením už změnily. Novost je pro historicisty velmi důležitý okamžik, protože neexistuje významnější než zrod nového období (Popper, 1994a, s. 13-27).

Jako další důvod můžeme uvést složitost sociálních jevů. Přesněji řečeno, zde čelí sociální vědy dvojí složitosti, protože v sociologii nelze použít metoda experimentální izolace jako ve fyzice. Také složitost vyplívající z toho, že život ve společnosti je i fyzikálním jevem, který zahrnuje psychologii, která má v sobě biologii a ta zase chemii a fyziku. Zastánci historicismu totiž tvrdí, že by sociologie neměla postupovat atomistickým, ale holistickým způsobem. To znamená, že sociální skupiny nikdy nepopisujeme jen jako úhrny jejich členů.

Je tu také rozdíl mezi sociálními a přírodními vědami, a to například ten, že cílem fyziky je kauzální vysvětlení a fyzikální jevy jsou vysvětlovány přesně a kvantitativní metodami pomocí matematických vzorců. Naopak sociologie usiluje o pochopení účelu a významu a tím spíše využívá kvalitativní metody (Popper, 1994a, s. 15-27).

5.2 Pro-naturalistické nauky historicismu

Podle Poppera se jedná o nauky, které podporují aplikování metod fyziky na sociální vědy. Jsou toho názoru, že sociologie a fyzika jsou vědy teoretické a empirické, protože se vykládají a předvídají teoriemi a zákony. Tyto zákony se pak ověřují pozorováním. Sám s tímto názorem souhlasil, i když historicismus samotný kritizoval. Zastánci historicismu tvrdí, že pokud můžeme vytvářet dlouhodobé předpovědi v sociálních vědách, tak to mohou být jen ty, které označuje jako rozsáhlé předpovědi a pozorovací základnou v sociologii je historie. Dalším aspektem je rozdělování předpovědi na dva druhy. Prvním druhem je „věštba“, která informuje o události, které nelze nijak zabránit a slouží jen pro včasné varování, a také „technologické inženýrství“, které nás seznamuje s možnostmi, pokud chceme dosáhnout určitých výsledků. Historicismus také nemusí znamenat fatalismus a vést

k nečinnosti, což dokazuje i fakt, že zastánci historicismu mají většinou sklony k aktivismu. To je důvod, proč netvrdí, že nelze nic dělat, ale jen to, že naše sny a úvahy nelze uskutečnit podle plánu (Popper, 1994a, s. 35-38).

5.3 Kritika historicismu

Na samotném začátku kritiky historicismu Karl Popper popisuje společný základ diskuze mezi zastánci a oponenty. Jde o praktický přínos studia sociálních věd a jejich metod. Zastánci historicismu doufají, že použitím těchto metod dokážou přeměnit sociální vědy v mocný nástroj. Sám Popper z tohoto základu vychází, aby mohl „kritizovat historicismus jako ubohou metodu, neschopnou přinést slibované výsledky.“ (Popper, 1994a, s. 50)

Karl Popper využívá termín „postupné sociální inženýrství“, což je pojem zahrnující sociální jednání soukromé i veřejné. Je to jednání, které se snaží dosáhnout určitého cíle a využívá k tomu veškeré technologické poznání. Tím se liší od historicismu, protože zde výsledky závisí na historických silách (Popper, 1994a, s. 51).

Následuje popis dvou metodologických přístupů, a to „postupné technologie“ a „historicismu“. Postupná technologie se ptá, jaký byl důsledek a historicismus se ptá po příčinách. Historicismus také často přejímá holistické nebo utopistické názory na sociální inženýrství, jako například na centralizované plánování. Typickými představiteli tohoto spojenectví jsou Marx a Platón. Platón byl pesimista a každá změna pro něj znamenala úpadek, proto bylo jeho cílem tyto změny zastavit. Marx byl optimista, a tak se zaměřil na rozvíjející se dynamickou společnost. Dále využívá teorii „Gestaltu“ psychologické školy, která tvrdí, že studium celku se výrazně liší od studia totality. Proto Popper tvrdí, že není možné popisovat nebo pozorovat celý svět či přírodu, když chceme popisovat či pozorovat určitou věc. Podle něj je každý popis selektivní a musíme si vybírat jen určité aspekty. Holisté však mají v plánu kromě zkoumání celé společnosti nemožnou metodou také kontrolovat společnost jako celek. Stejně tak beznadějná je i pozice historicismu (Popper, 1994a, s. 61-68).

Holistický přístup je nejsilnějším článkem spojenectví mezi historicismem a utopismem. Oba přístupy však nemohou být nikdy předmětem vědeckého zkoumání, protože se zabývají celky. Další spojení je prostřednictvím víry, že jejich výsledky lze vědecky odhalit vědeckým bádáním (Popper, 1994a, s. 62).

Při kritice historicistických dogmat začíná Popper kritikou holismu, a to z toho důvodu, že je stěžejním pilířem historicistické teorie. Slovo „celek“ je nejednoznačný. „*Užívá se pro označení (a) souhrnu všech vlastností a aspektů věci, a zejména vztahů platných mezi jejími jednotlivými prvky; (b) určitých speciálních vlastností nebo aspektů určité věci, jmenovitě těch, které z ní činí organizovanou strukturu místo pouhé hromady.*“ (Popper, 1994a, s. 63-64)

Popper si pokládá otázku, zda je možné, aby existoval zákon vývoje, avšak on sám je přesvědčen, že ne. Odůvodnění nalezneme v tom, že vývoj lidské společnosti a celkový vývoj života je jedinečný historický proces. Tvrdí, že jakýkoliv zákon nemůže být z vědeckého hlediska přijat, pokud není ověřen případy novými. Tudíž nemůžeme odhalit tento přírodní zákon, když jsme navždy předurčení pozorovat jeden jedinečný proces. Předurčení jeho budoucího vývoje je naprosto vyloučeno (Popper, 1994a, s. 84-86).

Za ústřední omyl historicismu Popper uvádí práci s trendy. Pracuje se s nimi tak, jako by byly bezpodmínečné, jako kdyby se jednalo o zákony. Jednoduše se zaměňují, z čehož je odvozeno, že existují bezpodmínečné a absolutní trendy. Bída spočívá i v představivosti, protože zastánci historicismu nejsou schopni si představit podmínky, za nichž příslušný trend zanikne (Popper, 1994a, s. 94-102).

Další kapitola knihy, kterou v této části své práce uvádím nejčastěji, se zabývá teorií vědeckého a industriálního pokroku. Právě tento pokrok inspiroval historicismus v 19. století. Popper tvrdí, že problém je v tom, že jsou jejich premisy založeny pouze na jedné stránce lidské povahy a vůbec neuvažují o jiných, jako například lenost a zapomětlivost. Lidský faktor je podle něj ten nejméně spolehlivý prvek v životě společnosti. Nemůže být nijak kontrolován, protože pokus o jejich kontrolu vede k tyranii. Z tohoto důvodu tvrdí, že psychologie nemůže tvořit základ sociální vědy (Popper, 1994a, s. 117-122).

5.4 Vyvrácení historicismu

Celá argumentace pro vyvrácení historicismu je shrnuta Karlem Popperem do pěti bodů. První argument je ten, ve kterém tvrdí, že průběh lidských dějin je silně ovlivňován růstem lidského poznání. Druhý argument je názor, že není možné, abychom budoucí růst vědeckého poznání předvíдали pomocí racionálních a vědeckých metod. Podle něj se nejedná o logický důkaz. Jeho důkaz se totiž opírá o tvrzení, že žádný vědec, který vytváří předpovědi, nemůže své budoucí výsledky předpovědět žádnými vědeckými metodami.

Toto tvrzení dokazuje argumentem třetím, kde tvrdí, že tím pádem nemůže předvídat samotný budoucí průběh celých lidských dějin. Navazuje čtvrtou argumentací, že musíme odmítnout možnost teoretické historie – historické sociální vědy, která by odpovídala teoretické fyzice. Protože neexistuje žádná vědecká teorie historického vývoje, která je schopná historických předpovědí. Pátým argument opět navazuje, a to tak, že právě proto je základní cíl historicistických metod pochybený a celý historicismus se tedy hroutí. Celkové shrnutí jeho argumentace spočívá v tom, že vyvrací možnost předvídat historický vývoj, jelikož je ovlivněn růstem našeho poznání (Popper, 1994a, s. 11)

6 Využití tématu ve výuce občanské výchovy a společenských věd

Filozofický systém Karla Poppera je systémem složitějším na porozumění a vyžaduje více času na pochopení hlavních myšlenek. Téma je možno využít v rámci výuky jak občanské výchovy na druhém stupni základní školy, tak i v rámci výuky základů společenských věd na střední škole. Z vlastní zkušenosti vím, že osobnost Karla Poppera bývá při výuce těchto dvou předmětů často vynechávána. Přesněji řečeno, na některých základních a středních školách se o filozofovi zmíněných rozměrů vůbec nemluví. Avšak myšlenky a názory tohoto filozofa mohou být pro žáky velmi zajímavé a užitečné.

6.1 Občanská výuka na druhém stupni ZŠ

Při využití tématu na druhém stupni základní školy by se mohlo jednat spíše o obecné seznámení s osobností Karla Poppera. Vhodné by bylo zmínit několik zásadních mezníků v jeho životě a zařazení této osobnosti do dějin filozofie. Hodilo by se žáky seznámit s filozofickým směrem kritický racionalismus, do kterého Karla Poppera řadíme. Avšak není žádoucí zacházet do hlubších detailů, ale jde spíše o jednoduché vysvětlení, proč se kritickému racionalismu vlastně říká kritický, a co tento směr obnáší. Co se týká jeho díla, vyzdvihla bych pouze jeho hlavní myšlenky a názory, jako je kritika totalitární společnosti, důležitost svobody a demokracie, rozdělení společnosti na otevřenou a uzavřenou a podobně. Jmenovitě bych pak zmínila některá jeho díla a ukázala dětem alespoň přebaly knih, pokud by někdy na dané knihy narazily.

Jako pozadí výuky bych zvolila prezentaci o Karlu Popperovi. Prezentace v PowerPointu by měla být kvalitně graficky zpracovaná, barevně sladěná a plná obrázků, aby si žáci zapamatovali co nejvíce poznatků.

Jako konkrétní příležitost se nabízí využití tématu v hodinách, které jsou podle *Rámcové vzdělávacího programu* orientovány na téma *člověk ve společnosti*. V těchto hodinách by stálo za zmínění Popperovo rozdělení společnosti na otevřenou a uzavřenou. Krátké vysvětlení toho, jak se od sebe dané společnosti liší by bylo samozřejmostí. Vhodné by bylo i zmínit důležitost svobody a demokracie v podání Karla Poppera. Při výuce politických režimů bych se nebála zastavit u totalitární společnosti a zmínit názor Poppera na tuto problematiku. (Jeřábek, Tupý, 2017, s. 57).

Dalším tématem, které by se dalo uplatnit ve výuce občanské výchovy na základních školách, je systém hodnot. *Rámcový vzdělávací program* stanovuje téma *člověk jako jedinec*. Spadá sem téma vnitřní svět člověka, které se věnuje vnímání, prožívání, posuzování skutečnosti, sebehodnocení a v neposlední řadě také systému hodnot. Karl Popper se hodnotám jako takovým také věnuje. Jeho pohled na vznik a systém hodnot by žáky mohl zaujmout (Jeřábek, Tupý, 2017, s. 58).

Z vlastní zkušenosti vím, že se na základních školách vynechávají témata dotýkající se filozofie. Je pochopitelné, že učební osnovy jsou nastavené na jiná témata a časová dotace není pro výuku filozofie dostačující. Avšak pouze krátké zmínění, nastínění, nebo ukázka knih tohoto filozofa nezabere tolik času a žáci se o podobných osobnostech dozví dříve než na střední nebo vysoké škole.

6.2 Základy společenských věd na SŠ

Na středních školách a gymnáziích je využití tohoto tématu větší. Pokud se hned nechceme zaměřovat na výuku filozofie, je možné toto téma praktikovat při výuce státních režimů. Přesněji řečeno by se dalo využít Popperových myšlenek a názorů na kritiku totalitarismu a následné tvrzení o demokracii. Nabízí se zde i možnost propojení tématu s pojetím svobody a odpovědnosti. Je potřeba vysvětlit studentům, jak Popper chápal svobodu jedince.

Na středních školách se otevírá prostor pro samotnou výuku filozofie v rámci základů společenských věd. Avšak je nutno dodat, že to neplatí pro všechny střední školy. Na gymnáziích je výuka filozofie samozřejmostí. Stejně tak na středních pedagogických školách, kde je pro filozofii vyhrazen celý jeden předmět. Z vlastní zkušenosti vím, že o filozofu Karlu Popperovi jsem se poprvé doslechla na střední pedagogické škole, kterou jsem studovala. Je zapotřebí seznámit studenty s osobností Karla Poppera a jeho životem. Dále bych se zaměřila na zařazení do filozofického směru – kritický racionalismus a jeho následný popis. Charakteristika jeho myšlenek a názorů je neodmyslitelnou částí výuky. Dále bych studenty seznámila s dílem Karla Poppera a seznámila je s termíny, které z díla vyplývají. Například bych se zabývala termínem historicismus, otevřená a uzavřená společnost, svoboda jedince, demokracie a podobně. Pokud však hovoříme o výuce filozofie jako samostatného předmětu, je samozřejmostí, že osobnost Karla Poppera během výuky zazní. Především při tématu kritický racionalismus.

Co se týká středních škol, které samostatný předmět filozofie nemají, bylo by vhodné zařadit tuto tematiku do předmětů týkajících se společenských věd. Každá střední škola má své zaměření jiné, proto výčet témat, kam přesně tuto problematiku zařadit asi není na místě. Avšak většina těchto škol má v rozvrhu předmět týkající se společenských věd, proto bych postupovala stejně, jako u základních škol a zvolila bych pouze krátké zmínění tohoto autora.

I v tomto případě bych zvolila jako pozadí výuky prezentaci, která bude plná obrázků a zajímavostí, aby si studenti zafixovali vědomosti a poznatky.

V obou případech, jak na základní, tak na střední škole, bych zvolila výuku formou povídání a diskuze. Nechala bych prostor pro jejich názory na danou problematiku, jejich aktivitu a dotazy. Při výuce formou výkladu by si žáci na základní škole odnesli minimum poznatků, proto bych se snažila věnovat se takovým tématům z této problematiky, které by zajímaly především žáky. Na střední škole forma výkladu není špatnou volbou, alespoň co se týče životopisu a výčtu děl. Avšak při osvětlování Popperových myšlenek a názorů bych zapojila studenty do diskuze. V obou případech by nebylo na škodu vytvořit menší pracovní list, do kterého by si žáci dopisovaly poznámky, ale zásadní myšlenky a učivo už by v něm měli zpracované. Zbylo by tak více času na diskusi.

7 Závěr

V předložené práci jsem představila Popperovo pojetí člověka, společnosti i dějin. Hlavním cílem byl celistvý náhled a shrnutí jeho života a filozofických myšlenek na dané témata, zaměřená především na společnost. Jak už jsem zmínila, jedná se o předního představitele kritického racionalismu, proto v jeho dílech nacházíme kritiku ať už totalitárních režimů, tak uzavřené společnosti a historicismu.

V díle *Otevřená společnost a její nepřátelé* řeší Popper problematiku otevřené a uzavřené společnosti. Závěrem je to, že uzavřená společnost je z jeho hlediska brána jako kmenová. Jde o společnost, která klade důraz na skupinu a zastánci této skupiny se řadí do totalitarismu a komunismu, proto si tato společnost zaslouží kritiku. Otevřená společnost je taková, která upřednostňuje jedince a jeho jedinečnost a zásadní hodnotou je svoboda. Samotné téma otevřené a uzavřené společnosti pokládám za nadčasové, protože my i naši následovníci budeme muset bojovat za demokracii a svobodu vždy a bylo tomu tak i v minulosti. Jak už bylo zmíněno, sám Popper tvrdí, že na světě budou vždy existovat mocichtiví lidé, kteří se budou snažit převzít moc a vládnout ostatním.

Popper tvrdí, že naše civilizace se blíží k lidskosti a rozumovosti. Zároveň se zmiňuje i o svobodě a rovnosti. Ohrozit by ji mohl především totalitarismus. Pokud se zaměříme na fakt, že je člověk schopen předvídat, plánovat a rozhodovat se, tak bychom se neměli bát hrozby totality. Člověk je sice součástí přírody, ale dokáže měnit svět. Opět narážím na dílo *Otevřená společnost a její nepřátelé* a utvrzuji tak jeho aktuálnost i po více než 50 letech od prvního vydání. Čtenář by si měl z této knihy odnést minimálně to poučení, že řešení problému spočívá především v kritickém myšlení a vyhodnocování pomocí vlastního rozumu.

Dalším cílem bylo nastínění využití témat filozofie Karla Poppera ve výuce občanské výchovy a společenských věd na základních a středních školách. Tento myslitel přišel s několika zajímavými názory a poznatky a v některých případech nabízel naprosto odlišný pohled na problematiku než jeho předchůdci. Proto by mělo být této osobnosti věnováno více pozornosti ve společnosti, případně i ve školách. Dle mého názoru se mi podařilo dokázat, že si to zaslouží.

8 Prameny a literatura

Blackwellova encyklopedie politického myšlení. Vyd. 2. Brno: Barrister & Principal, 2000. ISBN 80-85947-56-0.

PARUSNIKOVÁ, Zuzana. *Kritický racionalismus a jeho vyústění*. Praha: Academia, 1989, 83 s. ISSN 00692298.

POPPER, Karl R. *Bída historicismu*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994a. Oikúmené (ISE). ISBN 80-852-4175-7.

POPPER, Karl R. *Otevřená společnost a její nepřátelé*. Praha: ISE, 1994b. Oikúmené (ISE). ISBN 80-852-4153-6.

POPPER, Karl R. *Otevřená společnost a její nepřátelé*. I, Platónovo zařikávání. 2. vyd. Přeložil Miloš CALDA. Praha: OIKOYMENH, 2011, 391 s. Oikúmené, svazek 128. ISBN 978-80-7298-272-1.

POPPER, Karl R. *Otevřená společnost a její nepřátelé*. II, Vzvednutí proroctví: Hegel, Marx a co následovalo. 2. vyd. Přeložila Jana ODEHNALOVÁ, přeložil Josef MOURAL. Praha: OIKOYMENH, 2015, 429 s. Oikúmené, svazek 132. ISBN 978-80-7298-261-5.

POPPER, Karl R. *Věčné hledání: intelektuální autobiografie*. Editor Marek TARNOVSKÝ, přeložil Jana ODEHNALOVÁ. Praha: Prostor, 1995, 231 s. ISBN 80-901-1318-4.

POPPER, Karl R. *Život je řešení problémů: o poznání, dějinách a politice*. Přeložil Jaroslav KOHOUT, přeložil Eva STUHLÍKOVÁ. Praha: Mladá fronta, 1997, 287 s. ISBN 8020406867.

9 Elektronické zdroje

3. LÉKAŘSKÁ FAKULTA UK. *ZÁKLADNÍ INFORMACE O 3. LÉKAŘSKÉ FAKULTĚ A O PODMÍNKÁCH STUDIA*: Seznam výukových programů a pracovišť 3. lékařské fakulty v akademickém roce 2008/2009 [online]. Praha, 2008 [cit. 2020-03-12]. Dostupné z: <https://fl.lf3.cuni.cz/svi/3LF%20-%20DOKUMENTY/.../karolinka-cze-2008-2009.doc>

JEŘÁBEK Jaroslav, TUPÝ Jan. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha, 2017 [cit. 2020-05-05]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/43792/>

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Michaela Matyášová
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	PhDr. Petr Zima, Ph.D.
Rok obhajoby:	2020

Název práce:	Popperovo pojetí člověka, společnosti a dějin
Název v angličtině:	Popper's concept of man, society and history
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá Karlem Popperem a jeho pojetí člověka, filozofie a dějin. Důraz je kladen především na charakteristiku otevřené a uzavřené společnosti, na kritiku historicismu, pojetí demokracie a člověka ve společnosti. Závěr práce je zaměřený na využití tématu ve výuce občanské výchovy a společenských věd na základních a středních školách.
Klíčová slova:	Karl Popper, otevřená společnost, uzavřená společnost, demokracie, historicismus, člověk ve společnosti
Anotace v angličtině:	Bachelor's thesis deals with Karl Popper and his take on human, philosophy and history. Emphasis is placed mainly on characteristics of open and closed society, criticism of historicism, take on democracy and human in society. Conclusion of the thesis is focused on usage of this topic in teaching civic education and social studies at elementary and secondary schools.
Klíčová slova v angličtině:	Karl Popper, open society, closed society, democracy, historicism, man in society
Přílohy vázané k práci:	žádné
Rozsah práce:	41 stran
Jazyk práce:	český jazyk